

Studia Slavica Savariensia 2016. 1-2. 45-50
DOI: 10.17668/SSS.2016.1-2.45

Ernest Barić
(Pečuh, Mađarska)

PO ČEM SE RAZLIKUJE NAJNOVIJI HRVATSKO-MAĐARSKI RJEČNIK OD PRETHODNIH

Abstract: The author of the Article in 2016 in Budapest, published mid-sized Croatian-Hungarian dictionary comprising about 40 thousand word items – and compares it with previously published large and small-scale bilingual dictionaries. In addition to the quantitative factors, the author considers it is important to point out that in the latest dictionary important part make the modern Croatian colloquial statements, containing the new expert and technical words and also words and phrases received from foreign languages, thereby for dictionary users it represents modern Croatian and Hungarian language reality and word meanings.

Keywords: Croatian-Hungarian dictionary, comparative analysis, bilingual dictionaries, language reality, word meanings

Kako bismo odgovorili na ovo, u naslovu izravno postavljeno pitanje, valja navesti o kojem je to najnovijem rječniku riječ i s kojim ga prethodnim rječnicima uspoređujemo s namjerom da pokažemo u čem se oni razlikuju. Najnoviji hrvatsko-mađarski rječnik (Horvát-magyar szótár) srednjega je formata, tiskan je u izdavačkoj kući Croatica u Budimpešti, obaseže 727 stranica, autori su Janja Prodan i Ernest Barić. Predstavljen je u sjedištu izdavačke kuće 31. svibnja 2016., a 12. listopada predstavljen je i na XI. Međunarodnoj slavističkoj konferenciji u Szombathelyu u Mađarskoj. U vezi pak s pitanjem koji su mu hrvatsko-mađarski rječnici prethodili, a s kojima ga želimo usporediti, evo triju kraćih napomena.

Prvo. Budući da su mađarsko-hrvatski i hrvatsko-mađarski rječnici Mavra Špicera i Ede Margalića objavljeni prije stotinu i više godina, Špicerov 1893. (Spicer Mór Magyar – horvát és Horvát-magyar szótár), a Margalićev 1898. (Margalits Ede Horvát-magyar és Magyar-horvát zsebszótár), preveliki vremenski odmak razlogom je zbog čega, inače u svoje vrijeme istaknuta djela, neće biti predmetom poredbene analize.

Drugo. Također se neće razmatrati ni srpskohrvatsko – mađarski rječnik Lászla Hadrovicsa, tiskan u Budimpešti 1957. (Hadrovics László Szerbhorvát-magyar szótár), kao ni 10 godina kasnije, 1967. objavljeni srpskohrvatsko-mađarski priručni rječnik autorskoga dvojca Eleméra Levasicsa i Magde

Surányi (Levasics Elemér – Surányi Magda Szerbhorvát–magyar kéziszótár), a jednako tako ni trosvežačni Srpskohrvatsko-mađarski rečnik iz 1968., izdan u Novom Sadu (glavni urednik Kálmán Kovács), bez obzira što svaki od njih sadržava – neki više, drugi manje – samo za hrvatski jezik tipične lekseme, no ne i usustavljeno prikazane i objašnjene, već prikazane kao srpskohrvatske, tj. prepušta se neupućenu korisniku da se sam snalazi.

Treće. Nakon osamostaljenja Republike Hrvatske, dakle od 1991. do danas, u Mađarskoj je tiskano nekoliko rječnika džepnoga formata, prvenstveno za mađarske turiste koji u sve većem broju ljetuju na Jadranu. Sukladno su tomu i naslovljeni. Evo nekih od njih: Horvát kapd elő – társalgási zsebkönyv: Džepna knjižica za konverzaciju na hrvatskome, 2002. Godinu dana poslije, 2003. izlazi Kompakt útszótár – horvát: Kompaktni putni rječnik – hrvatski. Autorica je mađarsko-hrvatskoga i hrvatsko-mađarskoga putnoga rječnika iz 2011. Veres Marietta (Magyar–horvát, Horvát–magyar útszótár). Tu je i Udžbenik hrvatskoga jezika za početnike iz 2012.: Kezdők horvát nyelvkönyve te 2013. tiskani Hrvatski konverzacijski rječnik: Horvát társalgás. Svi navedeni rječnici, i neki koje nisam spomenuo, ni opsegom a ni namjenom i sadržajem u klasičnom smislu ne mogu se smatrati ozbiljnijim, zahtjevnijim dvojezičnim hrvatsko-mađarskim rječnicima.

Namjerno nisam spominjao Googleove prevoditelje, gdje se primjerice za natuknicu *proračun* kao mađarska istovrijednica ispisuju bizarni „biseri” poput: *községi adókvetés, beigazítás, rendfokozat*. Za one koji se manje više uz hrvatski služe i mađarskim jezikom ili obrnuto uz mađarski hrvatskim svaki je komentar suvišan.

Jedini je ozbiljniji rječnik u spomenutom razdoblju onaj koji je izdao ugledni, tada još neprivatizirani Akadémiai Kiadó, tj. Izdavačka kuća Mađarske akademije znanosti: Horvát–magyar kisszótár – Hrvatsko-mađarski rječnik, a autori su László Hadrovics i István Nyomárkay. Taj u Budimpešti 1996. tiskani, 2003. neznatno dopunjeni i 2010. pretiskani rječnik, ima 540 stranica maloga formata.

No prije same usporedbe navedenoga rječnika uglednih mađarskih akademika kroatista i hungarologa s rječnikom izdanim ove godine, nužno je upozoriti na činjenicu koju bismo mogli sažeti u obliku upitne rečenice: Koja su očekivanja tržišta, kupaca, spram dvojezičnih rječnika, a koja bi morala biti u prvom planu pri pisanju dvojezičnika, pa tako i u slučaju hrvatsko-mađarskog rječnika? Naime, imajući u vidu promjene koje su se proteklih 25 godina zbile u tranzicijskim zemljama srednje Europe, pa tako i u Mađarskoj i u Hrvatskoj, a što se odrazilo i na sadržaj rječnika standardnih jezika u tim prostorima, autor dvojezičnoga rječnika, bilo kojega formata, mora dobro razmisliti za koju će se jezičnu građu odlučiti, kako pri izboru ne bi iznevjerio očekivanja porabnika. Kupci su sve češće istraživači i proučavatelji danoga jezika, u našem slučaju hrvatskoga odnosno mađarskoga. S časnim iznimkama i s dužnim poštovanjem prema kupcima, neki su ipak samo potrošači s potrošačkim navikama, tj.

plaćaju za (nesubvencionirani) proizvod od kojega očekuju da bude valjan i suvremen, da zadovolji njihove (svje rjeđe, kao što reko, uže jezikoslovne ili beletristički poticane) prohtjeve i očekivanja. Tom tvrdnjom na neki način i anticipiram postojeće razlike među dvama navedenim rječnicima. Evo nekih od važnijih.

U najnovijem, ove godine objavljenom, hrvatsko-mađarskom rječniku svi su hrvatski leksemi akcentuirani, u drugom nisu. Istina, koju uostalom nitko ne osporava, a prema kojoj je pravogovorna, dodao bih i pravopisna, norma hrvatskoga standardnoga jezika u mnogom manje restriktivna od mađarske, no to ne znači da se može govoriti i pisati kako komu padne na pamet, bez ikakvih propisa i pravila glede naglašavanja i pravopisa. Imajući pak u vidu da je u mađarskom jeziku, za razliku od hrvatskoga standardnoga jezika naglasak uvijek na prvom slogu u riječi, što znači da mjesto naglaska nije razlikovno u semantičkom pogledu, zbog čega se onda u rječnicima mađarske istovrijednice ne akcentuiraju. Bez obzira na to tvrdim da je važno i nužno obilježiti i naglasak riječi u hrvatskom jezičnom korpusu u hrvatsko-mađarskom rječniku većega formata. Pri zahtjevnijem izražavanju Mađara na hrvatskom jeziku ipak drugačije zvuči primjerice ista rečenica ako je izgovorimo ovako: „jedánaestā međunárrodnā konferèncija organizīrāna je na zadovoljstvo svih kolēgicā i kolēgā, pa očekujēmo da će zānimljivī referāti i predāvānja biti ipublicīrāni“, dok će – po naravi stvari – govornik mađarskoga jezika bez odgovarajućih uputa o naglašavanju na hrvatskom navedenu rečenicu izgovoriti ovako: „jědanaesta měđunarodna kōnferencija ōrganizirana je na zādovoljstvo svih kōlegica i kōlega, pa ōčekujemo da će zānimljivi rēferati i prědavanja biti pūblicirani“.

1. Osnovna odlika riječi i drugih jezičnih jedinica koja ih čini prikladnima za rječnik kao prikaz suvremenoga stanja jezika i stanja u jeziku jest komunikativna valjanost, tj. prihvaćenost u jeziku izvornoga hrvatskoga govornika. Pri tom valja napomenuti i to da se u hrvatskoj filologiji, pedagogiji i u jezičnom savjetništvu održava mišljenje da „stranu riječ“ treba zamijeniti kad postoji dobra „domaća“ zamjena. U prvom redu mislimo na one riječi hrvatskoga standardnoga jezika koje se danas u Hrvatskoj rabe u neutralnom (denotativnom) značenju, a odražavaju njegovu purističku narav, dok se strana riječ češće rabi u razgovornom stilu. Mislimo na poznate primjere poput *izaslanstvo/delegacija – küldöttség/delegáció, liječnik/doktor- orvos/doktor, pobačaj/abortus – elvetélés/abortusz, knjižnica/biblioteka – könyvtár, računalno/kompjutor – számítógép/komputer, blagajna/kasa – pénztár/kassza, skladatelj/kompozitor – zeneszerző/komponista, glazba/muzika – zene/muzsika, stanka/pauza – szünet/pauza, prijevoz/transport/ – szállítás/transzport, odora/uniforma – egyenruha/uniformis, prosvjed/protest – tiltakozás/protestálás, ljekarnik/apotekar – gyógyszerész/patikus.*

2. Reklame i promidžbene poruke i na hrvatskoj i mađarskoj televiziji prepune su izjavama o djelotvornosti različitih lijekova i pripravaka s

obvezatnom primjedbom „o rizicima i nuspojavama upitajte svog liječnika ili ljekarnika” – „a kockázatokról és mellékhatásokról kérdezze meg kezelőorvosát, gyógyszerészét”. Ako, dakle, pogledamo kako se ponašaju leksikografi prema toj odlici hrvatskoga jezika, možemo reći da su razlike zanemarive uz ipak primjetno veći broj stranih riječi u odnosu na njihove hrvatske inačice u prethodnom hrvatskom korpusu rječnika, uz napomenu da nedostaju mnogi česti leksemi poput: *skupina – csoport, izbornik – szövetségi kapitány, ljestvica – táblázat/tabella* i dr.

3. S ozbirom na strukturu porabnika s pravom se očekuje da npr. leksemi vezani uz financijsko poslovanje, područje političkog života i djelovanja, športsko-rekreativne aktivnosti i sl. budu bolje i detaljnije oprimjereni. Razliku među dvama rječnicima u tom dijelu građe ilustrirat će se na primjeru natuknice: *porez – adó*. U rječniku Lászla Hadrovicsa i Istvána Nyomárkaya uz natuknicu porez stoji pravilno: *adó*. No bez ijednoga primjera. U najnovijem rječniku uz istu natuknicu imamo: *porez na dobit – nyereségadó, porez na dividendu – osztalékadó, porez na dodatnu vrijednost (PDV) – általános forgalmi adó (áfa), porez na financijske transakcije – tranzakciós adó, povrat poreza – adó-visszatérítés, razrez poreza – adókvetés, adókiszabás, vrsta poreza – adónem, oslobođen poreza – adómentes, plaćanje poreza – adófizetés, ubiranje poreza – adóbeszedés, utaja poreza – adócsalás, utjerivanje poreza – adóbehajtás, plaćati porez na što – adót fizet vmi után, prijaviti porez – adóbevallást tesz*.

4. Iskazivanjem vršiteljice radnje u hrvatskom i mađarskom jeziku sufiksalsnom se imeničkom tvorbom dobiva nekoliko značenjskih imeničkih skupina. Ovamo se ubrajaju i imenice koje znače žensku osobu. Tvorbeni način obilježavanja razlike u spolu poznat je pod nazivom imenička mocija. Njime se označava sposobnost jezika da pomoću određenih formanata gradi nazive za bića ženskoga spola od suodnosnih imenica muškoga roda. Te su imenice motivirane tvorenicom za mušku osobu i imaju isto tvorbeno značenje kao i osnovna imenica, tj. označuju: a/ vršiteljicu radnje, b/ nositeljicu osobine. Osvrnut ćemo se isključivo na imenice za označavanje vršiteljice radnje u analiziranim dvama rječnicima, pošto je u tom razlika najizraženija.

Spomenute se imenice najčešće tvore sufiksima: *-ica, -inja, -kinja, -ka*. Među navedenim sufiksima najplodniji je sufiks *-ica*. Uz ranije poznate i prihvaćene lekseme: *učiteljica, kuharica, čistačica, krojačica* dio su jezične prakse u Hrvatskoj i *ministrica, stručnjakinja, savjetnica, premijerka, predsjednica, veleposlanica, izaslanica, djelatnica, pročelnica, glasnogovornica, gradonačelnica, slikarica, blagajnica, arhitektica, lobistica, kustosica, ravnateljica, direktorica, ekonomistica, pravnica* i dr. Navedimo i tvorenice pomoću sufiksa *-kinja, -inja* i *-ka*,₂ kojih ima poprilično u najnovijem rječniku, za razliku od ranijih hrvatsko-mađarskih dvojezičnika. Evo nekih od primjera: *kostimografinja, koreografinja, kadetkinja, akademikinja, tehnologinja, psihologinja, likovna kritičarka, novinarka, policajka, detektivka,*

misionarka, aranžerka, političarka i dr. Dio predočene građe pokazuje, s jedne strane, omjer čestotnosti njihove porabe, s druge pak strane neprijepornu činjenicu, valjanost teze, prema kojoj se u hrvatskim sredstvima javnog priopćavanja nastoji dosljedno udomaćiti praksa obličnoga razlikovanja vršitelja/vršiteljice radnje, nositelja/nositeljice, zanimanja i dužnosti. U tom su dijelu ranije objavljivani rječnici, prilično konzervativni jer takoreći nigdje ne navode vršiteljicu već isključivo vršitelja radnje odnosno zanimanja, čak ni u slučaju kada bi se, s obzirom na raniju jezičnu praksu, moglo očekivati jer u tim rječnicima nema npr. leksema *učiteljica, krojačica, čistačica* i dr. Poznato je da mađarski jezik ne poznaje kategoriju gramatičkoga roda, već se imenske riječi značenjski razlikuju prema oprjeci živo / neživo, pa prema tom ni u slučaju mocijskih imenica ne postoje mocijski parovi, odnosno, ako se želi ukazati na rod vršitelja radnje valja dodati osnovnomu obliku – *nő* (žena) – iz kojega se ne može raspoznati rod imenice. O problemima u komunikaciji nastalima zbog morfološke homonimije u slučaju iskazivanja vršitelja/vršiteljice radnje, gramatike mađarskoga jezika, uključujući i akademijinu, vrlo malo govore. Tako, primjerice Opisna gramatika mađarskoga jezika što ju je izdala Mađarska akademija znanosti zadovoljava se tvrdnjom da se u mađarskom jeziku, u slučaju da neko zanimanje obavlja ženska osoba, iskazuje tako da se imenici dodaje, kao što rekosmo, sufiksoidni član –*nő* (žena), tj. "annak kifejezésére, hogy valamilyen foglalkozásban nő dolgozik, mai nyelvünkben a képzőszerű –*nő* utótag használatos: *színesz-nő, tanár-nő*" (DEME, TOMPA 1970). U tradicionalno "ženskim" zanimanjima (uostalom kao i u drugim jezicima) primjerice: *szakácsnő* (kuharica), *takarítónő* (čistačica), pa i *óvónő* (odgojiteljica), *tanítónő* (učiteljica), *tanárnő* (nastavnica, profesorica) i dr. u praksi dosljedno funkcionira u gramatikama propisani tvorbeni mehanizam. Prije demokratskih promjena i privatizacije, koja je uskoro uslijedila nezamislive bi bile tvorenice kao: *üzletkötőnő* – agentica, (parlamenti) *képviselőnő* – (saborska) zastupnica, *ombudszmannő* – pravobraniteljica, *rendőrnő* – policajka, *bankárnő* – bankarica i dr. Drugim riječima, sve se češće, za razliku od ranije prakse, i uz "otmjenija" zanimanja dodaje ženski član. No vrlo se često događa da se pri prvom navođenju mocijske imenice ne navodi i tvorenica sa ženskim članom (zapravo složenica, nastala kao rezultat spajanja dvaju leksema, toliko čestoga načina tvorbe novih riječi u mađarskom jeziku), nego samo pri drugom spominjanju osobe ženskoga spola spomenutoga zanimanja ili dužnosti. Iako mnogo rjeđe rabljeni, ipak postoje složeni imenski leksički oblici kada je riječ o mlađoj ženskoj osobi: imenica + *lány*: *táncoslány* – plesačica, *pénztároslány* – blagajnica i dr. Na nepisano pravilo lijepoga ponašanja upućuje leksička konstrukcija: imenica + *asszony*, prihvaćena u slučaju pismenoga ili usmenoga obraćanja ili oslovljavanja dužnosnica u političkom, društvenom ili znanstvenom životu: *tisztelt dékán/ректор asszony* – poštovana gospođo dekanice/rektorice rektor

asszony, tisztelt nagykövet asszony – poštovana gospođo veleposlanice, tisztelt miniszter asszony – poštovana gospođo ministrice i dr.

Postoje i neka druga, rjeđe primjenjivana rješenja u mađarskom jeziku za izricanje vršiteljice radnje, ali i bez nabrojanja svih mogućih tvorbenih inačica, a na temelju navedenih primjera iz hrvatskoga i mađarskoga jezika, nudi se zaključak: tvorbeno razlikovanje vršitelja/vršiteljice radnje sve više postaje jezičnom praksom ne samo u Hrvatskoj već i u Mađarskoj, bez obzira na genetske i tipološke različitosti dvaju jezika.

5. Kao prilog tvrdnji mnogih stručnjaka kako je nužno obnavljati dvojezične rječnike barem svake desete godine, ako ne i prije, navest ćemo samo neke primjere koji su danas već dio općeuporabnog leksika, stoga smo ih unijeli u najnoviji rječnik poput: *videozid – óriáskivetítő, tablet – táblagép, onečišćenje okoliša – környezetszennyezés, razvrstavanje otpada – szelektív hulladékgyűjtés, efekat staklenika – üvegház effektus, ekoproizvod – biotermék, podmetanje požara – szándékos gyűjtogatás, alternativna medicina – természetgyógyászat, kiropraktičar – csontkovács, ambrozija – parlagfű, lažna dojava – bombariadó, poučna staza – tanösvény, krajobrazni arhitekt – kertépítő mérnök* i dr.

Literatura

- BABIĆ 1991 = BABIĆ S. Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku. Zagreb, 1991.
BABIĆ, HAM, MOGUŠ 2012 = BABIĆ S., HAM S., MOGUŠ M. Hrvatski školski pravopis. Zagreb, 2012.
TEŽAK, BABIĆ 2015 = TEŽAK S., BABIĆ S. Gramatika hrvatskoga jezika. Priručnik za osnovno jezično obrazovanje. Zagreb, 2015.
BARIĆ 1988 = BARIĆ E. Tvorbeni status ženskog mocijskog parnjaka // Rasprave Zavoda za jezik, Vol 14, № 1. 43-49.
DEME, TOMPA 1970 = DEME L., TOMPA J. A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan I. Budapest, 1970.
BENCÉDY, FÁBIÁN, RÁCZ, VELCSOV 1991 = BENCÉDY J., FÁBIÁN P., RÁCZ E., VELCSOV M. A mai magyar nyelv. Budapest, 1991.
ZSUFFA 1993 = ZSUFFA Z. Gyakorlati magyar nyelvtan. Budapest, 1993.